

ДОСКОНАЛИЙ ДЖЕНТЛЬМЕН

Книжка вийшла за підтримки
ГО «Реформація»

format.ua

долучитися

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

BRAD MINER

THE COMPLEAT GENTLEMAN

**THE MODERN MAN'S GUIDE
TO CHIVALRY**

REGNERY GATEWAY · WASHINGTON · 2021

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

БРЕД МАЙНЕР

ДОСКОНАЛИЙ ДЖЕНТЛЬМЕН

ПУТІВНИК З ЛИЦАРСТВА
ДЛЯ СУЧАСНИХ ЧОЛОВІКІВ

Переклав з англійської

Ігор Бігун

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2024

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

УДК 159.922.1-055.1(02.062)

М14

Майнер Бред

М14 Досконалий джентльмен. Путівник з лицарства для сучасних чоловіків / пер. з англ. Ігор Бігун. — К. : Наш Формат, 2024. — 272 с.

ISBN 978-617-8115-12-8 (паперове видання)

ISBN 978-617-8115-13-5 (електронне видання)

Бред Майнер пропонує захопливу історичну подорож, сподіваючись відродити ідеал джентльмена у XXI столітті. Починаючи із зародження лицарства, легенд про короля Артура і ордену тамплієрів, автор веде читача через двір Карла Великого, епоху Відродження і Британську імперію, виокремлюючи ключові риси справжнього джентльмена. У часи домінування наративів про «токсичну маскуліність» книжка є цінним дороговказом для людей честі та знань, практичним посібником з виховання хлопчиків, взірцем лицарства й відповідального ставлення до власного життя.

УДК 159.922.1-055.1(02.062)

Перекладено за виданням: Brad Miner. *The Compleat Gentleman: The Modern Man's Guide to Chivalry* (Washington, Regnery Gateway, 2021, ISBN 978-1-68451-176-1).

Published by arrangement with Regnery Publishing.

ISBN 978-617-8115-12-8 (паперове видання)
ISBN 978-617-8115-13-5 (електронне видання)

Усі права застережено. All rights reserved
© 2004 by Brad Miner
© Бігун І., пер. з англ., 2023
© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2023

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

ЗМІСТ

<i>Слово до українських читачів</i>	9
<i>Передмова до третього видання</i>	11
<i>Розділ 1</i> Згуртовані проти світу	17
<i>Розділ 2</i> Лицар: коротка історія чоловіків на конях	31
<i>Розділ 3</i> Джентльмен: виняткова розважливість	67
<i>Розділ 4</i> Воїн: як померти і при цьому не згубити чобіт	111
<i>Розділ 5</i> Коханець: романтика й безумство	140
<i>Розділ 6</i> Монах: вухо вашого серця	171
<i>Розділ 7</i> Лицарство в демократичну добу	198
<i>Розділ 8</i> Мистецтво sprezzatura	244
<i>Бібліографія</i>	264

Присвячую Дороті Керолайн Майнер.

Бажаю завжди зустрічати й кохати досконалих джентльменів,
і бути коханою ними

Друже, кров бурунить у серці.
Жахлива відвага в хвилю слабості,
Вік мудрощів її повіки не затре.
Отим, єдино тим в житті ми існували,
Чого не відшукати по некрологах...

*Т. Елліот. «Безплідна земля»**

* Переклад Івана Драча. — Прим. пер.

СЛОВО ДО УКРАЇНСЬКИХ ЧИТАЧІВ

Мені випала честь зробити короткий вступ до перекладу моєї книжки, виданого «Нашим Форматом». Із гнівом, сумом, але передусім із захопленням я спостерігаю, як хоробрі українці дають відсіч російській агресії, новий виток якої почався 24 лютого 2022 року. Молюся, аби до виходу книжки український народ вигнав із країни війська деспота Путіна і знову настав мир.

Я — американець. Історія американської демократії має темні сторінки, проте від 1776 року США залишаються маяком свободи для світу. Дозвольте уточнити: маяком *свободи*, а не *досконалості*. Неймовірно, що ми можемо простежити витoki нашої державності більш ніж на два століття назад, але робота з перетворення Америки на більш справедливу країну триває. І робота ця вкрай не проста.

Не менш неймовірною є свобода України та її мужніх борців за волю, яка в певному сенсі сягає у минуле на понад тисячу років. Звісно, я знаю, що незалежна Україна, вільна від стороннього втручання, виникла порівняно нещодавно, після падіння радянського комуністичного режиму.

Щойно нація стає вільною й незалежною, вона вже не може бути інакшою. І вона не здасться без бою.

Свобода й рівність можливі в будь-якій країні тільки завдяки чоловікам (та жінкам), готовим присвятити себе справі поширення й захисту всього, що втілює правду та красу.

Відомо (щоправда, не всім моїм співвітчизникам), що Томас Джефферсон (1743–1826), автор Декларації незалежності й третій президент США, пропонував зробити девізом нової країни вислів «Повстання проти тиранів є послухом Богу». (Імовірно, він запозичив цю ідею в іншого піонера і американського патріота — Бенджаміна Франкліна.) Ця фраза, звісно, не стала тою, яка тепер

зображена на Великій печатці Сполучених Штатів. Натомість ми вибрали латинський вислів *E Pluribus Unum* («З багатьох — єдине»). І це було задовго до того, як Америка стала по-справжньому багатоетнічним краєм.

Але повстання проти тиранів дійсно є послухом Богу. Безперечно, я змінив би формулювання містера Джефферсона, щоб воно пасувало до героїчної боротьби українського народу у 2022 році: *спротив* тиранам є послухом Богу.

Читач «Досконалого джентльмена» дізнається, що автор вважає найкращих чоловіків уособленням трьох архетипів: Воїна, Коханця та Монаха. Шляхетний чоловік подібний до воїна, тому що знає, що є речі, за які варто битися, і він буде битися. Він — коханець, тому що дозволяє дружині, сім'ї та громаді звільнити себе від тиранії його власного еґо. Він подібний до монаха, бо застосовує вченість для розгадування таємниць людської душі й тому що знає, що Бог кличе його до вищої мети.

А ще він володіє цим поєднанням стриманості й відчуженості, яка відрізняє його від боягузів і дурнів, які думають лише про себе.

Щодо цього, мені здається, можна провести чітку лінію між українською армією і російськими загарбниками: перша демонструє джентльменський героїзм; другі — дикунську жорстокість.

Нехай хоробрість українців і далі буде світлом для кожної волелюбної людини на землі. Певен, що слава України лунатиме серед людей — скрізь і всюди.

БРЕД МАЙНЕР,
Нью-Йорк,
жовтень 2022

ПЕРЕДМОВА ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Хоча «Досконалий джентльмен» вийшов у 2004-му, більшу його частину я написав протягом 2000 і 2001 років. Не скажу, що її поява була сенсацією, але книжка справила певне враження, і завдяки цьому я часто бував на радіо- і телеефірах. Розповідаючи про книжку ведучим та глядачам, я чимало наслухався про те, що називають «основною думкою твору» — ті аспекти тем лицарства і галантності, які народ вважав цікавими, якщо не сказати провокативними. Те, що поточне видання — вже третє (друге з'явилося у 2009 році), підтверджує слова, які я колись сказав про книжку: «Вона ніколи не помре!».

Під час підготовки й написання «Досконалиго джентльмена» та із сотень інтерв'ю про книжку я дізнався, що в нашому світі існує запит на ввічливість. Наприклад, багатьох американців щиро засмучує занепад пошани до етикету — брак культурності деяких наших співгромадян і агресивна риторика публічних дискусій, особливо на теми політики та релігії. Для мене це не стало несподіванкою, але, визнаю, спершу той факт, що люди передусім хотіли говорити про манери, а не про історію, мене розчарував. Власне етикету у моїй книжці присвячено лише декілька абзаців. Та що більше інтерв'ю я давав, то більше розумів, що люди справді розглядають традиційні правила поведінки як просто великі цивілізаційні ідеї в мініатюрі — і це є чудовим визначенням етикету. Інший приклад: протягом каденцій Руді Джуліані та Майка Блумберга на посаді мера рівень злочинності в Нью-Йорку знизився, зокрема, тому, що в роботі поліції ці посадовці застосовували підхід «розбитих вікон». Сенс його полягає в тому, що якщо нехтувати дрібними порушеннями, на зміну їм придуть важкі злочини, але якщо з дрібними злочинами боротися, великим

злочинам можна запобігти. Доказом тому є протести антифа 2020 року* — хамство у великому масштабі.

Мене також здивувало те, скільки жінок хотіли поговорити про виховання своїх синів. Це моя улюблена тема, тому що в мене двоє синів і тому що бути їхнім батьком є для мене найвищим досягненням і найбільшою радістю — як і бути чоловіком їхньої матері. Додзвонювачі, з якими я спілкувався, хвилювалися, що їхні сини були недостатньо твердими — що їх то цькують, то балують учителі, тренери та інші авторитетні особи (чи то пак — «моделі для наслідування»). Що ж, не будучи ані вчителем, ані тренером, я пропонував, щоб матері й батьки не забували, що характер загартовується не в класі і не в спортзалі, а насамперед у родині. Твердість є настільки ж духовною якістю, наскільки й фізичною, і перша йде спочатку.

Ну, а тоді розмова завжди звертала до важливості вміння битися. Лицарство — це світогляд передусім чоловіків-воїнів, і я переконаний, що джентльменський ідеал занепав, принаймні почасти, через те, що чоловіки дійсно стали кволішими — і фізично, і духовно. Це спостереження, здавалося, сердило чоловіків, із якими я говорив, і багато з них казали щось на кшталт «Битися я не вмію, проте це не заважає мені вважати себе лицарем».

Що ж, я, звісно, не цар над усіма джентльменами — один рецензент, я певен, блідий і брезкий хлопець, який написав: «Сам містер Майнор [*саме так, через «о»*] може сподіватися, що новий культ джентльменства і джентльменів, які його супроводжують, можна створити однією книжкою, але мені це здається малоімовірним, хіба що він зможе їм дати щось більше, ніж, власне, чванство своїм джентльменством» — і маю заявити, що хоча будь-який чоловік може називатися тим, ким хоче, — без, так би мовити, меча він не може бути лицарем. Слова мають значення, і ми маємо поважати їх.

Наведу особисту історію з життя: коли мій старший син, який згодом став капітаном Армії США Робертом Майнером II, був іще

* У видавництві «Наш Формат» готується до друку книжка Енді Н'го «Бунт по-американськи. Антифа, Black Lives Matter та майбутнє демократії» (Unmasked: Inside Antifa's Radical Plan to Destroy Democracy), яка присвячена протестам, сутності та загрози антифа. — *Прим. наук. ред.*

старшокласником, ми повели молодшого сина Джона у пейнтбол, щоб відсвяткувати його шістнадцятий день народження. Після однієї з ігор я приплентався на «базу», будівлю зі шлакоблоку, де була закусочна, і побачив Боббі: хлопець, одягнений у комбінезон захисного кольору, саме відкинувся на стільці з пейнтбольною рушницею на грудях. Незадовго до того він вирішив прийняти призначення до Військової академії США у Вест-Пойнті, і мені вже було видно, яким солдатом він стане. Один із хлопців, який долучився до вечірки, сказав: «Боббі, розкажи татові про свій кар'єрний план».

І Боббі сказав, по-черзі загинаючи пальці з кожним етапом: «Вест-Пойнт. Війська спеціального призначення. Бої без правил. Бетмен».

Ну, це таки *круто*.

Я з'ясував, що Боббі, Джон і юнаки, подібні до них, захоплюються більше Брюсом Вейном, ніж Кларком Кентом [Суперменом], тому що Вейн — Бетмен — не так супергерой, як просто герой. У нього немає іншопланетних чи випадкових суперсил, як у Супермена чи Спайдермена. Він — звичайний чоловік із надзвичайною кількістю вмінь, пристрасті, рішучості... І так, і з надзвичайною кількістю грошей.

Ця книжка призначена саме таким звичайним чоловікам, які вірять у кохання і навчання, а також у боротьбу, які знають, що є те, за що варто битися, і які готові й здатні прийняти виклик, і я повторно присвячую її своїм синам і всім молодим чоловікам, для яких обов'язок, честь і країна — це слова, якими вони живуть.

Але (завжди є якесь «але»)... Навіть у 2009 році, хоча політкоректність тоді вже набирала обертів, я, наприклад, не міг передбачити — навіть уявити такого не міг — що у 2020 році ЗМІ та певні групи американців будуть одержимі «токсичною маскуліністю». Запевняю читачів, що, хоча я знайомий із цією та іншою критикою чоловіків, я абсолютно не змінив свого погляду на лицарство і джентльменство.

Через причини, пояснені в розділі 3, у цій книжці я називаю «досконалими джентльменами» лише двох чоловіків: Роберта Лі та Сідні Пуат'є. Уявіть моє розчарування (ближче до відрази), коли

я дізнався, що 19 травня 2007 року Новий Орлеан прибрав статую Лі з Лі-Сьоркл — цей громадський простір ще має бути перейменованим.

Мій «Скорочений оксфордський словник англійської мови» визначає іконоборство як «знищення чи протистояння релігійним зображенням», а іконоборця — як «людину, яка нападає на заповітні переконання чи шановану інституцію». У словнику відзначені релігійні рухи (у православному християнстві VIII і IX століть і пуританстві XVI і XVII століть), які виступали проти поклоніння іконам. Можливо, сюди можна включити й іслам. (Маю на увазі, зокрема, знищення талібами майже 1500-річних Баміанських Будд в Афганістані в березні 2001 року. Це було очевидним провісником атак 11 вересня в Нью-Йорку й Вашингтоні на те, що Аль-Каїда, союзник «Талібану», вважала іконами західної цивілізації.) Повний «Оксфордський словник» до цього визначення додає те, що іконоборець атакує «заповітні переконання чи шановані інституції на підставі того, що вони помилкові чи шкідливі». Що можна припасувати не тільки до релігії, а й до політики та історії.

Є інший вислів, який навіть більше підходить до того, що ми останнім часом спостерігаємо у США: *damnatio memoriae* (з лат. прокляття пам'яті). Сенс вислову очевидний. Це схоже на «десталінізацію», яку в 1955 році почали в СРСР. Звичайно, я розцінюю її як приклад корисного іконоборства — *damnatio* пам'яті, яка цілком заслуговує бути проклятою. Проте намагання американських радикалів стерти історію вважаю злом. І ясно, що знесення статуї є тільки першим кроком. Наступним, який ми вже бачимо *de facto*, але поки що не *de jure*, є усунення імен і розповідей про історичних діячів із книжок, фільмів і шкільної програми.

Отець Джордж Вільям Ратлер запропонував ефективний спосіб стримування іконоборців:

Те, що нині називають «культурою скасування» (*cancel culture*) — це вилучення портретів і статуй у праведному запалі, подібному до запалу Ехнатона, Мехмеда II і Олівера Кромвелля. Проблема в тому, що джерелом цієї праведності найчастіше є власноруч виплекане обурення і невігластво. Ми бачили недовчених студентів і юних

радикалок у лижних масках, які псували меморіал 54-му Массачусетському піхотному полку, що був першим афроамериканським полком у Новій Англії, а також пам'ятник Фредеріку Дугласу*, — і все це було зроблене в ім'я расової рівності. До його честі як протестанта, губернатор штату Нью-Йорк Вільям Сьюард [1801–1872] свого часу зумів дати відсіч подібним неукам, коли захистив портрет свого друга архієпископа Джона Х'юза, сказавши гурту антикатоликів, влучно названих «Невігласами», що то був Джордж Вашингтон у своєму масонському вбранні.

Наріжним каменем освіти завжди було припущення про те, що істина — це щось важливе, і до останнього десятиліття ніхто б не подумав, що істину треба заперечувати, бо дехто вважає її образливою або «провокативною». Варто подумати, як так сталося, що ми стали такими слабкими і почали вважати благом потурання цій слабкості.

Про це нове іконоборство, яке є антиісторичним і часто антихристиянським, буде сказано більше далі, а тут я просто наведу цитату з колонки під назвою «Кінець пам'яті», яку я написав для сайту Catholic Thing з нагоди Дня пам'яті 2017 року:

Переживаючи травму, деякі люди блокують спогади про те, що сталося. Це захисний механізм, який називається «витісненням». Дехто з травмованих приносить свій біль на терапію, під час якої хороший лікар прагнучиме допомогти пацієнтові відновити болючі спогади, щоб їх можна було проаналізувати й зрозуміти і, таким чином, позбутися, адже психологія вважає витіснення нездоровим. До цього можна було б додати повну цитату Джорджа Сантаяни із «Життя розуму», загальновідома, але спотворена версія якої залишає поза увагою чимало важливого: «Прогрес зовсім не полягає у зміні, він залежить від збереження. Коли зміна є абсолютною, не залишається істоти, яку можна було б покращити, і не вказано жодного напрямку на можливе покращення; а коли досвід

* Фредерік Дуглас (1818–1895) — чорношкірий американський письменник, один з найвідоміших борців за права чорношкірих американців. — *Прим. наук. ред.*

не зберігають, як у дикунів, дитинство залишається вічним. Ті, хто не може пам'ятати минуле, приречені його повторювати».

Не сумніваюся, що всі наші американські «таліби», «якобінці» і «більшовики» вважають, що вони здійснюють Великий стрибок уперед. Не сумніваюся, що деякі з них дивитимуться на сьогоднішні паради на честь Дня пам'яті зі зневагою, переконані, що пам'ятники найвищій жертві, яку поклали солдати, морські піхотинці, моряки й льотчики, — це прояв ура-патріотизму і спосіб розпалювання війни. Я не сумніваюся в цьому, тому що їхній проєкт самоочевидно веде до придушення тієї войовничості, яку втілюють паради.

Я закінчив цю колонку згадкою про те, як після Другої світової війни, найбільшого катаклізму, який коли-небудь випадав на долю людства, колишні учасники боїв (Союзні держави та країни Осі) стали друзями. І я додав фотографію, зняту понад покоління тому, у 1913 році, на акції возз'єднання північан і південців — ветеранів битви під Геттисбергом: чотирнадцять літніх комбатантів, колишніх солдатів Союзу і Конфедерації, які простягають один одному руки на знак примирення.

Коли прийде наступна війна — а вона прийде неодмінно, так учить історія — її тягар не приймуть на себе ані сильні жінки, ані слабкі чоловіки, хоча жертву перших найкращі чоловіки приймуть із вдячністю.

Ця книжка, хоч і написана для всіх чоловіків (і жінок, які їх люблять і поважають), може виявитися найбільш цінною для юнаків. Я втратив лік кількості примірників більш ранніх версій «Досконалого джентльмена», які мене просили підписати як дарунок на закінчення школи або університету.

Боже, благослови їх усіх і, Боже, благослови Сполучені Штати Америки!

Бред Майнер,
Нью-Йорк
Різдво 2020 року

Розділ 1

ЗГУРТОВАНІ ПРОТИ СВІТУ

До самого дня своєї смерті ніхто не може точно знати, хоробрий він чи ні.

Томас Бекет у н'єсі Жана Ануя «Томас Бекет» (1959)

Ця книжка присвячена джентльменству і лицарству — темам, які рідко обговорюють у час, коли ХХІ століття починає прискорений марш у своє третє десятиліття. Але так було не завжди. Поняття «джентльменство» має давню (хтось скаже: стародавню) історію.

Власне, у вікторіанську добу та навіть раніше траплялися автори, які побожно оголошували першим джентльменом Ісуса Христа. Для цілей цієї книжки скажемо, що це поняття з'являється в середні віки — приблизно в 1100 році, коли зароджується і увялення про лицарство, — і досягає піку ближче до кінця ХІХ століття, коли починається його занепад. Тож порушити цю тему тепер означає, за висловом Т. Еліота, здійснити «акт відродження».

Ця книжка — про ідеал і про важливість прагнення до нього. Жоден чоловік не поводить так, як повинен поводитися досконалий джентльмен, та найкращі чоловіки невинно цього прагнуть. Як писав у кінці минулого століття Г. Честертон, більше значення має не те, «як часто людству не вдається наслідувати свій ідеал; адже всі такі невдачі корисні. Проте вкрай важливе значення має те, як часто людство свій ідеал змінює; адже тоді всі його невдачі не дають жодних плодів».

Відоме твердження Едмунда Берка, що «вік лицарства минув» — і що його змінив вік «софістів, економістів і рахівників», — було *cri de coeur* (з *фр.* крик душі) проти руйнування структури

життя Франції шаленим піднесенням якобінського терору під час Французької революції. Та позиція Берка не була реакційною — він не підтримував *ancien régime* (з *фр.* старий режим) як такий. Він просто до глибини душі боявся, що всьому хорошому, що є у французах, — не в останню чергу їхній лицарській традиції — революція загрожувала так само, як життю королеви Марії-Антуанетти. Коли Берк писав ці слова (у «Роздумах про революцію у Франції», 1790), вона ще була жива, проте він був певен, що французькі революціонери її вб'ють (і за три роки її справді стратили на гільйотині). Він бідкався, оплакуючи її арешт та ув'язнення, що дожив до того, щоб побачити, «які лиха звалює на неї нація галантних чоловіків, нація людей честі та кавалерів. Я був переконаний, що радше десять тисяч шабель будуть вихоплені з їхніх піхов, щоб відплатити за один лише погляд, який міг здатися їй образливим».

Понад усе Берк боявся зрівняльної коси егалітаризму, яка сьогодні косить так само жорстоко, як і у XVIII столітті, мабуть, навіть жорстокіше в її теперішніх політкоректних проявах. Найобразливіший егалітаризм — це уявлення, втілене чи то в думках, чи то в законі, що будь-який спосіб поведінки нічим не гірший від інших і що людина, яка тримається осібно завдяки своїй гідності, стриманості та проникливості, у певному сенсі є ворогом народу.

Вільям Батлер Єйтс називав цю проблему «вігством» (*whiggery*). У вірші «Семеро мудреців» він писав, що це був:

Сухий, лихий та рівний спосіб думання,
Який не гляне поглядом святого
Чи п'яного.
...Та все на світі вігство.
Лиш ми, старі, поборем світ навігжений!*

ЛИЦАРІ НА КОРАБЛІ, ЩО ЙДЕ НА ДНО

Дозвольте розповісти, коли саме задум написати «Досконалого джентльмена» вперше почав набувати обрисів у моїй уяві.

* Переклад Олександра Мокровольського. — Прим. пер.

Я був разом зі старшим сином, якому тоді було десять, на показі сентиментального та далекого від реальності блокбастера Джеймса Кемерона «Титанік», і саме під час кульмінаційних сцен затоплення корабля (які, безперечно, перехоплюють дух) у залі сталося щось, що переконало мене в тому, наскільки поняття джентльмена стало далеким від пошани. Це гарний епізод для початку цієї книжки, оскільки — завдяки Кемерону (і всупереч його псевдомарксистському зображенню катастрофи) — історія лицарства на «Титаніку», напевно, знайома читачам більше, ніж будь-яка давніша оповідь про лицарів і дів у біді — навіть про Артура, Гвіневу, Ланселота й інших.

І ось що сталося того дня в кінотеатрі. На екрані кіношній Бенджамін Гуггенхайм (чий прообраз із плоті й крові дійсно був пасажиром приреченого лайнера) входить до корабельного бару, одягнений у вечірній смокінг у комплекті з циліндром та своїм слугою в лівреї. Коли йому пропонують рятувальний жилет, він відмовляється.

«Ми одягнені якнайкраще, — каже він, — і готові прийняти смерть як джентльмени». Тоді, підморгнувши, додає: «А від бренді не відмовлюсь».

Через прохід і за кілька рядів позаду наших із сином місць почувся регіт кількох молодиків у віці ледь за двадцять. Вони почали перемовлятися, і їхній регіт перейшов у хихотіння. Кілька людей зашикали, та це лише змінило їхні смішки на пирхання.

Я обернувся й поглянув на них. Мій намір був не більшим, ніж в орнітолога-любителя — це була аматорська цікавість в ідентифікуванні екземпляра, чий крик я щойно почув у кущах. Та один із молодиків зловив мій погляд. Він підняв брови — недбало і водночас виключно. Вираз цікавості, що, гадаю, був на моєму обличчі, зник і змінився — хай як це прикро визнавати — ворожістю. Він відвів погляд, а я — ні. Тоді раптом він сказав своїм супутникам: «Ходімо нафіг звідси». І рушив до виходу, а його приголомшені друзі — за ним. Літня пані, яка сиділа прямо позаду нас, нахилилася й прошепотіла: «Ви їх присоромили». Вона навіть поплескала мене по плечу.

Спробуймо деконструювати це курйозне зіткнення факту й вигадки, починаючи із зображення містера Гуггенхайма (якого

зіграв Майкл Енсайн) у «Титаніку». Та спершу мушу сказати: *і ви, і я перебуваємо на «Титаніку»*. Я не намагаюся висунути якийсь апокаліптичне бачення сучасної культури. Мені йдеться про те, що всі ми пливемо життям, здебільшого нехтуючи реальними небезпеками. [Це речення було написано за місяць до терористичних атак 11 вересня 2001 року, які остаточно підтвердили цю думку]. І так було завжди.

Стівен Кінг, який дещо тямить у цих справах, написав у «Дівчинці, що кохала Тома Гордона»: «Світ має зуби й може вкусити тебе, коли йому заманеться». Сумна розповідь про великий корабель приваблює нас значною мірою тому, що ми розуміємо, що його доля — це наша доля. Щось в історії про «Титанік» однозначно робить її особливою.

Зрештою, майже стільки ж людей загинуло, коли через три роки після зіткнення «Титаніка» з айсбергом затонула «Лузитанія» від влучання торпеди, і той інцидент допоміг втягнути США в Першу світову війну. А проте саме «Титанік» не дає спокою колективній пам'яті — очевидно, тому, що є певна різниця між актом війни й актом долі. Через це, а також через те, що «Титанік» зарозуміло нарекли «непотопельним» — таким, якими, напевно, наші амбіції бувають іноді, а мрії про фізичне безсмертя — завжди.

Дай Боже, щоб ані ви, ані я не пережили жаху, який пережили пасажери й команда «Титаніка». Однак ми не можемо не поцікавитися, як би ми витримали те, що витримали вони. І наші міркування — наші наміри — покликані підготувати нас до такої кризи, якщо коли-небудь вона настане.

Заради справедливості слід сказати, що у випадку Гутгенхайма вибір чорної краватки й келиха бренді замість якої-небудь (будь-якої!) спроби вижити навряд чи був єдиним шляхом, доступним для джентльмена тієї жахливої ночі. Гутгенхайм припустив, що його шанси на виживання мізерні — якщо не взагалі нульові, — і попри це, він міг принаймні спробувати вижити: наприклад, ухопившись за якийсь плавучий уламок розтрощеного корабля. Це не зробило б його поведінку менш лицарською й точно — менш відважною.

Ще один джентльмен на кораблі тієї ночі таки зміг вижити без шкоди для власної честі. Полковник Арчибальд Грейсі IV — чий

родинний маєток на Манхеттені згодом став резиденцією мерів Нью-Йорка — ліг спати в ніч на 14 квітня 1912 року та прокинувся від струсу через зіткнення «Титаніка» з айсбергом. Він одягнувся й піднявся на палубу, щоб з'ясувати, що сталося. Там Грейсі натрапив на приятеля, Клінча Сміта, який простягнув йому одну з брил льоду, які тепер валялися по всій верхній палубі.

«Ось, Арчі, — пожартував чоловік. — Сувенір».

Чудовий сувенір — і фактично, й іронічно. Дарує прохолоду, розтає без сліду.

Більшість пасажирів почувалася безтурботно, доки кілька розважливих хлопців, як-от Грейсі (якого у фільмі зіграв англійський актор Бернард Фокс, навіть не намагаючись приховати британський акцент), не помітили нахилу палуби. Коли полковник збагнув, що ситуація серйозна, він кинувся збирати та супроводжувати знайомих жінок до рятувальних човнів. Грейсі допоміг другому помічнику капітана Чарльзу Лайтоллеру (Джонні Філліпсу) відбити спробу охоплених панікою чоловіків захопити шлюпку № 2, а тоді наглядав, щоб човен не спустили на воду, доки його не заповнять ущертъ, — це був один із небагатьох човнів, де так і було.

О 2:15 ночі ніс корабля відколосся й пішов під воду, потягнувши Грейсі та сотні інших за собою. Потонули майже всі, проте Грейсі, вельми витривалий чолов'яга, зміг вигребти на поверхню. Ловлячи ротом повітря, він роззирнувся посеред моторошної аварії корабля й побачив Лайтоллера та кількох інших чоловіків, які чіплялися за перевернуту складану шлюпку. Хоробрий Лайтоллер, урешті-решт, наповнив — накрив — перевернутий човен тридцятьма людьми, організувавши їх у два рівноважні ряди, та успішно провів свій незвичний ковчег назустріч кораблю «Карпатія», що поспішав на допомогу. Так сорокачотирирічний полковник Грейсі прямував на дно разом із кораблем, а проте вижив. (Прикро казати, що хоч він і повернувся до Нью-Йорка та навіть встиг написати книжку про катастрофу, він помер усього за сім місяців після аварії, так цілком і не відновившись від ран і наслідків переохолодження. Він помер першим серед уцілілих у катастрофі на «Титаніку».)

Напевно, сорокашестирічний Гутгенхайм теж міг би вижити, якби дав собі хоч половину шансу. Та він не дав. Однак усе одно він помер як джентльмен. Як і, напевно, Джон Джейкоб Астор IV — на момент катастрофи один із найбагатших чоловіків світу. (Цікавий відступ від розповіді про долю пасажирів першого класу «Титаніка» про те, як корабель ледь не зібрав на борту трьох найзаможніших людей у світі: Дж. В. Вандербільта II, Генрі Клея Фріка та найбагатшого серед усіх них — Дж. П. Моргана. Вандербільт відмовився від подорожі в останню мить, а його багаж пішов на дно разом із кораблем та Фредеріком Вілером, якому було доручено повернути речі назад до Нью-Йорка. Дружина Фріка вивихнула щиколотку на Мадері, що змусило подружжя пропустити відплиття «Титаніка». А Морган, який охоче взяв запропоновані Фріком квитки, зрештою, пропустив рейс, тому що не встиг закрити одну угоду перед від'їздом із континенту. Компанією White Star* володіла International Mercantile Marine, яку фінансував Морган.)

Ми ніколи не дізнаємося, що тієї ночі було на думці в Гутгенхайма чи Астора, тому що жодна людина, з якою обидва чоловіки могли б обговорювати свої мотиви, не вижила (не те щоб ситуація лишала доволі часу на обговорення). Та маю здогад — і це тільки здогад — що обидва, будучи людьми бувалими (які, напевно, знали про силу водяної круговерті та про небезпеку переохолодження), з абсолютною певністю знали, що то була, найімовірніше, остання ніч у їхньому житті, і вони були здатні це прийняти, як і те, що вимагав від них кодекс поведінки, якого кожен із них дотримувався.

Містер Астор був орденоносним ветераном Іспано-американської війни, тож він явно не покладався лише на долю. У вечір своєї смерті Астору було сорок вісім років, він мав юну вісімнадцятирічну вагітну дружину й достатньо причин, заради яких було варто жити. Хтось може подумати про нього як про людину, яка звикла отримувати все, чого забажає, як про якусь привілейовану особу, яка цілком могла вирішити просто зайняти місце в одній зі

* White Star Line — британська судноплавна компанія, що володіла «Титаніком». — *Прим. наук. ред.*

шлюпок, як вигаданий Кел Хоклі, що у фільмі украдливо запитуює стюардів, які підсаджують людей у човен: «Джентльмени, чи є місце для джентльмена?».

Хоча спершу йому не дозволили сісти, та згодом Кел займає місце обманом, заявивши, згідно з власною інструменталістською філософією: «Я сам творець своєї удачі».

Справжній Астор і справжній Гуггенхайм були достатньо впливовими, щоб не зіткнутися з перешкодами, якби вирішили домогтися можливості сісти в шлюпку. Один із директорів White Star Line Брюс Ісмей саме так і вчинив. Але не Астор та не Гуггенхайм. Астор (якого у фільмі зіграв Ерік Б्राден) насправді спочатку запитав, чи має він право супроводити свою дружину до шлюпки (це була котрась із тих, яку завантажували Лайтоллер і Грейсі), але коли йому повідомили, що сідати дозволено лише жінкам і дітям, він чемно кивнув і відступив. Тоді Астор організував групу чоловіків у пошуковій команді, які збирали жінок і дітей з усіх класів корабля й допомагали їм сідати в рятувальні човни.

Ісмей так і не спокутував свою «легкодухість». (Я взяв слово «легкодухість» у лапки, тому що тривають певні суперечки щодо справжнього морального сенсу рішення Ісмея. Тут не місце так або інакше заглиблюватися в інтригуючі аргументи, але я закликаю зацікавленого читача роздобути книжку Стівена Кокса «Історія “Титаніка”» (The Titanic Story) — приголомшливу працю, яка спростовує багато загальноприйнятих уявлень про «Титанік».) Імена інших, включно з Астором, увійшли до пантеону героїв. Такий хід історії.

ФОТОГРАФУЮЧИ МИНУЛЕ

Між іншим, що таке *історія*? Первісно це слово — *history* — подібне до скороченої форми *story*, означало просто свідчення про події. Деякі надміру завзяті феміністки припустили наявність у слові (і в процесі, який воно відбиває) засадничого упередження — і з задоволенням оголосили свої відомості про жінок минулого *herstory*. Але *history* походить від середньоанглійського *histoire*, сучасного французького слова на позначення як *history*, так і *story*,

а до того — з латини та грецької — мов, де *his* («його») не є особовим займенником чоловічого роду. Але гра слів серед теперішніх науковців-теоретиків працює, незалежно від того, правдива вона чи ні, а саме ця — цілковита брехня. Й останнім часом, коли слухаємо явно хибні твердження організації Black Lives Matter та антифа, на думку спадає вислів Гітлера (чи Геббельса?), що «якщо ви скажете достатньо велику брехню та повторюватимете її достатньо часто — у неї повірять».

Кілька років тому, коли політична коректність стала поголовним захопленням у наших університетах, суспільні науки опинилися під натиском тих, хто вирішив використати ці академічні дисципліни як засіб для різноманітних політичних цілей. Ці викладачі, захоплені фемінізмом, марксизмом і деконструктивізмом — терміном, який літературознавці запозичили з архітектури, — не просто прагнули суб'єктивно компенсувати образи минулого, а твердили, що самим дисциплінам бракувало об'єктивності. (В архітекторів — тих, хто власне конструює будинки, деконструкція означає свободу створювати простори, які нехтують призначенням, — навіть завдавши незручностей майбутнім мешканцям, якщо архітектору подобається зовнішній вигляд, — але вона не означає нехтування законами фізики й будівельної справи. Хай якою потворною буде будівля, архітектор не бажає, щоб його проєкт провалився.)

Однак, згідно з ідеологією сучасної соціальної науки, усі відомі нам «факти» з історії — це політичні декларації, оскільки кожен, хто фіксує факт — чи то вперше, чи згодом, — робить це крізь призму власних ідеологічних припущень. Отже, усі факти політичні, усі інтерпретації — теж. А оскільки як факти, так і інтерпретації політичні, політичне «використання» історії не тільки допускається, а й схвалюється. Так, феміністичний історик зі справедливим гнівом оцінює «сексистське» лицарство. Це оголошують демістифікацією, яку зможуть збагнути лише «просунуті», оскільки решта з нас страждає на хибну свідомість — первісну містифікацію, якою є сама віра в об'єктивність.

Девід Леман у книжці «Ознаки часів» (Signs of the Times) висловився так: «Добропорядний викладач поств'єтнамської доби

накладає свої політкоректні погляди на літературу минулого — коштом вилучення духу минулого. У нападі історичної зверхності критик демонструє свою невинуватість у сексизмі, расизмі й інших різноманітних *-измах*, якими були прокляті відсталі жителі попередніх часів».

Лицар на коні та джентльмен на борту «Титаніка» почали викликати відразу, тому що не відповідають теперішнім уявленням про прогресивну думку й поведінку. Ці залишки інакшого ідеалу потрібно стерти: пам'ятники знести, книжки вихолостити, навчальний процес заповнити пропагандою.

Але моя цікавість пов'язана не з теперішніми уявленнями. Я визнаю, що вношу в дослідження історії упередження, породжені моїм досвідом та уявою, — хто ж не вносить? — але не погоджуся, що це позбавляє мене права бачити дрібку правди про минуле, хай навіть це лише дрібка. Для мене аксіомою є те, що коли ми дивимося в минуле, наше завдання — наскільки можливо — побачити об'єкти нашого дослідження такими, *якими вони бачили себе*. Перед нами перешкода, але щоб її подолати, не треба стрибка віри, як не треба якогось глибокого духовного переродження, щоб пізнати друга.

Якось редактор журналу Reader's Digest запитав мене, з ким із історичних постатей мені б найбільше хотілося пообідати. «Ну, — подумавши хвилику, відповів я. — Не скажу «з Ісусом», тому що ви сказали про обід. Я назву Г. Честертона».

Я міркував просто. Прочитавши стільки всього про Честертона, я певен, що мав би багато що з ним обговорити. Думаю, він би мені сподобався, попри його побутовий антисемітизм. Знаю, що був би в захваті й тишився б із його дотепів. Чи можу я сказати те саме про Бенджаміна Гуггенхайма чи того ж Вільяма Маршала — «цвіт лицарства», з яким ми познайомимося в наступному розділі? Мабуть, не так легко, проте так. І все, що я намагаюся тут робити, це отримати уявлення про справжніх чоловіків — побачити їх ніби на знімку — знімку інакшому, ніж літературні та графічні портрети цих людей, зроблені в їхні часи. Ті зображення радше статичні, пласкі й беземоційні, їм часто бракує перспективи. І це загалом стосується як літературних, так і скульптурних творів.

На картинах від 1900 року до н. е. до 1900 року н. е. ніхто не усміхається. Немає там і злості чи сліз. Але в житті ті люди сміялися і плакали.

Передусім я не осуджую — у моральному сенсі. Не почуваюся зверхньо щодо джентльменів XIX чи лицарів XII століть. Аж ніяк. Як писав Честертон у книжці «Божевілля й ученість», «справедливі судження про історію неможливі. Майте завзяття, майте співчуття, майте спокій і спостережливість, та не думайте, що одержите те, що звете істиною. Вітайте, захоплюйтесь, шануйте, обвинувачуйте, проклинайте. Та не судіте, щоб вас не судили». Роберт Лі й Сідні Пуатъ — на мій погляд, ідеальні чоловіки, та це не значить, що вони були бездоганними людьми.

ФІЛОСОФСЬКІ ВАГАННЯ

Молоді люди, які дивилися в кінотеатрі «Титанік» і сміялися з того, що прийняли за консервативну дурість Гуггенхайма, реагували передбачувано. Думаю, їхні насмішки викликало саме слово «джентльмен», а не вибір Гуггенхаймом певного вбрання (вони не зареготали, щойно побачивши його — лише коли він заговорив). Молодики, напевно, вирішили, що відвага Гуггенхайма награна, що він стримував справжні почуття, що лише зніяковілість не давала йому розридатися, як дитині, чи почати розпихувати чоловіків, жінок і дітей у шаленій боротьбі за виживання. Цікаво, якщо це правда, адже можна було очікувати, що наближення смерті розвіє такі вагання в грубіяна з вищого класу — саме такими містер Кемерон зобразив усіх багатіїв. Та є частина історії Гуггенхайма, яку Кемерон не розповів.